

Kulturens värde och sociala effekter

Rapport 2020:1

Förord

Kulturens värde och sociala effekter är en utforskande kunskapsöversikt som fördjupar olika begrepp och argument kring just kulturens värde och sociala effekter. Det handlar i grunden om varför det är verksamt att lägga offentliga medel på 'kultur', och mer specifikt om varför och på vilka sätt kulturförvaltningens verksamhet är viktig och värdefull. Rapporten samlar forsknings- och evidensbaserade argument och belegg för att genomlysna verksamhetens grundläggande värden och effekter. Rapporten är en del i arbetet inför en revidering av Göteborgs Stads kulturprogram. Den ska också fungera som ett kunskapsunderlag såväl för kommunikation av förvaltningens verksamhet som för vidareutveckling av indikatorer och nyckeltal, liksom för andra delar av kulturpolitisk styrning och utvärdering. Målet är att utveckla redskap som kan skapa större kännedom om kulturens värden och sociala effekter, och utveckla argument och belegg för på vilket sätt kulturförvaltningen bidrar, och kan bidra än mer, till stadens prioriterade mål.

Kulturens värde och sociala effekter

Göteborgs Stads kulturförvaltning.

Författare: Klas Grinell, utvecklingsledare, kulturstrategiska avdelningen.

ISBN 978-91-985957-0-3

Vill du använda text ur denna rapport citerar du: Göteborgs Stads kulturförvaltning, Rapport 2020:1, Grinell, Klas, *Kulturens värde och sociala effekter*.

Detta är en rapport i kulturförvaltningens rapportserie. Hela rapportserien hittar du på goteborg.se/

Sammanfattning

Denna rapport kartlägger olika sätt att närma sig frågan om kulturens värde och sociala effekter. En slutsats är att många av kulturens samhällsnyttiga effekter uppträder långt utanför kulturpolitikens eget fält, och ofta blir synliga först över långa tidsspann. Det gör det svårt att belägga det instrumentella värdet av enskilda kulturverksamheter. För att tydliggöra kulturens värde och sociala effekter betraktas kulturen därför som en ekologi. Liksom i en ekologi samspelar olika och ibland motstridiga mål och värden med varandra. Det som någon uppfattar som tärande kan i själva verket vara en omistlig del av den ekologiska dynamik som skapar effekter som samma aktör vill ha ut av kulturen. Även om det är svårt att kartlägga sådana samband är det inte omöjligt. Rapporten innehåller sammantaget en bred samling referenser till studier som på olika sätt kunnat spåra sambanden mellan kulturpolitiska insatser och sociala effekter.

Kulturens instrumentella värden står inte i motsättning till, och övertrumfar inte, kulturens egenvärde (det som i rapporten beskrivits som intrinsiskt värde). Rapporten utgår från att människan är en kulturskapande varelse. Samtidigt som det går att se kultur som ett politiskt medel för att nå mål som hälsa, välbefinnande, jämlikhet och trygghet så kan dessa saker ses som förutsättningar för att människor ska kunna få förutsättningar att leva väl och ägna sig åt kultur. Kultur är ett politiskt mål snarare än ett medel.

Kulturens värde kan som rapporten visar vara instrumentella, individuella, institutionella och intrinsiska. Ordet kultur kan i sin tur ha olika betydelser. Rapporten presenterar kulturbegreppets ontologiska, antropologiska, estetiska och hermeneutiska facetter som ett sätt att precisera vad som avses med 'kultur'. Ett annat sätt är att liksom kultursamverkansmodellen skilja mellan olika kulturyttringar: teater, dans, musik, museer, kulturmiljöarbete, bibliotek, bild- och form, arkiv, film, hemslöjd. Rapporten berör även begrepp som yttrandefrihet, principen om armslängds avstånd, tillitsbaserad styrning och relevans.

Det går inte att ge någon enkel sammanfattning av kulturens värde och sociala effekter. Rapporten ger istället en samling verktyg som kan hjälpa olika aktörer att precisera sina förväntningar och anspråk. Rapporten visar att en välmående kulturell ekologi är en förutsättning för en jämlik och hållbar stad.

Innehåll

1	Kulturens roller	6
1.1	Inledning	6
1.2	Samhälle och kultur	6
1.3	Kulturpolitiska mål	7
1.3.1	Nationella kultur mål.....	7
1.3.2	Regionala vägledande principer	7
1.3.3	Göteborgs stads kulturpolitiska vision och mål	8
1.4	Kultur på tre politiska nivåer	8
1.5	Kultur som demokratiskt värde.....	8
1.6	Kulturen i en jämlik stad	9
2	Nytta, mål och effekter	11
2.1	Att mäta eller inte mäta.....	11
2.2	Effekter	12
3	Kulturen som en ekologi	13
3.1.1	Resiliens.....	13
3.1.2	Emergens	14
3.2	Hur kan politik främja emergens?	15
4	Belägg för kulturens sociala effekter	16
4.1	Värdet av fri kultur	17
4.2	Kulturens ekonomiska inflytande	18
4.3	Kulturen som dörröppnare och brobyggare	19
4.4	Kulturella rättigheter	20
4.4.1	Yttrandefrihet.....	20
4.4.2	Bildning.....	21
4.4.3	Social kritik	22
4.4.4	Läsförmåga	23
4.5	Hälsa och välbefinnande	24
4.6	Kulturpolitikens resurser.....	25
4.6.1	Kultursamverkansmodellen	26
4.7	Negativa effekter?	26
5	Definitioner av kultur	28
5.1	Kulturbegreppets fyra facetter.....	28

5.1.1	Ontologisk betydelse.....	28
5.1.2	Antropologisk betydelse.....	28
5.1.3	Estetisk betydelse	29
5.1.4	Hermeneutisk betydelse	29
5.2	Kulturvärde	29
5.3	Kultursamverkansmodellens sju kulturområden.....	30
6	Kulturanalys	32
7	Kulturens olika värden.....	35
7.1	Intrinsikala värden	35
7.2	Individuella värden	36
7.3	Instrumentella värden.....	37
7.4	Institutionella värden	37
8	Politisk styrning.....	39
8.1	Principen om armlängds avstånd.....	39
8.2	Tillitsbaserad styrning.....	40
8.3	Relevans.....	40

1 Kulturens roller

1.1 Inledning

I samtal om kulturens roll finns ofta två olika utgångspunkter. Å ena sidan den som försvarar kulturens egenvärde, å andra den som poängterar kulturens roll för att skapa ekonomiska och sociala värden. Alltför ofta framstår dessa två positioner som ömsesidigt uteslutande. I denna rapport anläggs ett ekologiskt perspektiv på kultur i syfte att överskrida den vanliga motsättningen mellan kulturens egenvärde och dess instrumentella värden. Poängen med att använda ett ekologiskt perspektiv är att betona att en miljö ur vilken kulturella yttringar kan växa består av komplexa och ömsesidiga beroenden. Det ekologiska perspektivet kommer att presenteras utförligare nedan.

För att kunna ta ställning till om kulturens olika värden snarare kan samspela och stärka varandra behöver ett antal klargöranden kring vad som menas med kultur och värden göras. Vi behöver också undersöka vilka av dessa olika värden som kan beläggas och i så fall hur.

1.2 Samhälle och kultur

Samhället brukar delas i olika sfärer. En vanlig uppdelning är i samhällets sociala, ekonomiska och politiska dimensioner. Till denna triad läggs allt oftare även miljö som en fjärde dimension. Kulturens position i dessa samhällsmodeller skiftar. Av vissa räknas kulturen till den sociala dimensionen som då kan kallas för en sociokulturell sfär. I andra framställningar är kultur något som istället går igenom alla olika dimensioner.¹ I ett positionspapper från Sveriges kommuner och landsting (numera Sveriges kommuner och regioner, SKR) sägs till exempel att ”kulturpolitiken [är] av stor betydelse för utveckling och tillväxt i tre dimensioner – socialt, ekonomiskt och miljömässigt”.²

Redan i början på 1950-talet listade två amerikanska antropologer 160 olika samhällsvetenskapliga definitioner av begreppet kultur.³ Som bredast är kultur en motsatsterm till natur och kan då beskrivas som ”symboliska mönster för

1 Oscar Engdahl & Bengt Larsson, 2011. *Sociologiska perspektiv: grundläggande begrepp och teorier*, Lund: Studentlitteratur.

2 *Positionspapper – Kultur i det hållbara samhället*, SKL, 2009, s. 3.

3 A. L. Kroeber, & Clyde Kluckhorm, 1952. *Culture: a critical review of concepts and definitions*, Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology, Harvard University.

meningsskapande, vilka över tid förmedlas och delas mellan människor. Detta gör det möjligt för oss att kommunicera och utveckla förståelsen för våra liv samt vår plats i tillvaron.”⁴ Kultur är därmed svåravgränsat. Samtidigt uppfattas kulturpolitik som ett litet administrativt fält kopplat framförallt till olika slags estetiska kulturyttringar. Den statliga kulturpolitikens huvudsyfte uttrycks som ”att stödja insatser som görs inom ordets, scenens, bildens och tonens områden samt för kulturarvet”.⁵

1.3 Kulturpolitiska mål

1.3.1 Nationella kulturmål

Det finns även i den nationella kulturpolitiken en spänning mellan det breda kulturbegreppet och det snävare kulturpolitiska fältet. De nationella kulturpolitiska målen är betydligt bredare än det uttalade kulturpolitiska huvudsyftet. De säger att:

*Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.*⁶

Det finns även sedan 2018 en till kulturpolitiken nära anknuten nationell politik för gestaltad livsmiljö med målet att:

*Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.*⁷

1.3.2 Regionala vägledande principer

Istället för mål formulerar Västra Götalandsregionens kulturstrategi fem vägledande perspektiv:

Fem perspektiv är vägledande för Västra Götalandsregionens kulturpolitik: demokratisk öppenhet, konstnärlig kvalitet, social

⁴ Elias Mellander, 2019. "Det meningsfulla livet" i Anders Carlander, Patrik Öhberg och Elias Mellander red. (2019) *Ingen kommer undan kulturen: SOM-rapport 75*, Göteborg, s. 27. Citatet återger antropologen Clifford Gertz kulturdefinition från *The interpretation of Cultures* från 1973.

⁵ *Tid för kultur*, Prop 2009/10:3, s. 12.

⁶ *Tid för kultur*, Prop 2009/10:3, s. 26.

⁷ *Politik för gestaltad livsmiljö*, Prop. 2017/18:110, s. 19.

*relevans, ekonomisk potential och regional profilering.
Tillsammans ska de fem perspektiven bidra till att invånarna i
Västra Götaland kan delta i ett kulturliv som rör och berör just
dem.⁸*

1.3.3 Göteborgs stads kulturpolitiska vision och mål

I Göteborgs Stads kulturprogram formuleras en kulturpolitisk vision⁹:

*Göteborg år 2021 – en gränslös stad som byggs och skapas av
människor från hela världen.*

*Kulturens och konstens styrka och tyngd formar en stad som
lockar och förför, där alla vill verka och bo.*

*Krafter frigörs genom en mångfald av kulturer, segregationen
smulas sönder.*

Nyfikenhet och öppenhet skapar tillit, respekt och förståelse.

Denna vision konkretiseras i stadens kulturstrategiska mål:

Skapa goda och hållbara villkor för konsten och konstnärerna.

*Främja delaktighet, interkulturell dialog och människors lust och
motivation att ta del av och utöva konst och kultur.*

Skapa en attraktiv livsmiljö i staden.

1.4 Kultur på tre politiska nivåer

Den nationella kulturpolitiken bedrivs som framgår av de ovan citerade målen och principerna på alla tre politiska nivåer. Det är få andra politikområden som är organiserade på det viset. Förutsättningarna för bidragsgivningen till kulturen regleras av staten enligt förordningen 2010:2012. Regionen ska i samverkan med kommunerna och i samråd med kulturliv och civilsamhälle ta fram en plan för fördelningen av de statliga medlen. Detta system kallas kultursamverkansmodellen.

1.5 Kultur som demokratiskt värde

Kulturen tillskrivs i de ovan citerade målen stora värden, och förväntas ha samhälleliga effekter som går långt utanför den snävt kulturpolitiska sfären.

⁸ Kulturstrategi Västra Götaland – och regional kulturplan 2020–2023, VGR, RS 2018-05559, s. 15.

⁹ Göteborgs Stads kulturprogram, version 2.0, s. 10, 15.

Även i 2014 års demokratiutredning framhålls sambandet mellan ett demokratiskt styrelseskick och ett fritt kulturliv.

”Det är [...] genom det fria samtalet och kulturen som enskilda människor kan växa och som samhället och demokratin utvecklas. På detta sätt är konsten, litteraturen, musiken, teatern liksom andra kulturuttryck viktiga delar av demokratin. Genom ett fritt kulturliv kan tankar, känslor och åsikter komma till uttryck som inte kan fångas genom demokratins formella institutioner. Kulturen spelar en avgörande roll för att utmana invanda normer och tankebanor, skildra olika perspektiv av samhället, stimulera ett demokratiskt engagemang och för att odla en demokratisk samhällsanda.”¹⁰

En annan och mer svårfångad koppling mellan demokrati och kultur är att politiska frågor som tidigare formulerades framförallt som ekonomiska och sociala frågor i samtiden allt oftare uppfattas som ’kulturella’. Även om detta främst rör kultur som levnadsmönster dras i allt högre grad även kulturpolitiken in i den kulturella inramningen av politiken. Kulturella definitioner av medborgarna och den demokratiska gemenskapen har blivit politiska frågor, vilket även ger kulturpolitiken en tydligare politisk laddning.¹¹

1.6 Kulturen i en jämlik stad

För Göteborg Stads del är de bredare sociala effekterna av kulturen viktiga inte minst i stadens långsiktiga satsning för att minska skillnader i livsvillkor, som går under namnet *Jämlik stad – hela staden socialt hållbar*. Detta arbete styrs av *Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018–2026*. Även här formuleras ett antal mål.

Skapa god start i livet och goda uppväxtvillkor

Skapa förutsättningar för arbete

Skapa hållbara och jämlika livsmiljöer

Skapa förutsättningar för delaktighet, inflytande och tillit

Hur samspelar alla dessa olika mål? Hur kan kulturens värde och sociala effekter tydliggöras, och hur kan kulturens betydelse för att nå målen för en

¹⁰ SOU 2016:5, s. 75.

¹¹ Edgar Grande, Swen Hutter, Alena Kerscher & Regina Becker, 2016. *Politicising Europe: Integration and mass politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

jämlig stad kan bedömas? Denna rapport försöker finna tydliga och trovärdiga begrepp och argument för att visa kulturens värde och sociala effekter, och mer specifikt för kulturförvaltningens bidrag till en jämlig stad.

2 Nytt, mål och effekter

De kulturpolitiska målen är som framgått ovan vida och vaga. Det gör dem svåra att operationalisera och mäta mot indikatorer och effektmål. Om styrning och uppföljning formas allt för mycket av det som går att kvantifiera är risken stor att de vida och viktiga målen tappas bort. Det finns därför ett stort behov av att utveckla andra sätt att visa kulturens värde och sociala effekter som inte reducerar kulturpolitikens vida ambitioner till mätbara men alltför snäva effektmål.

2.1 Att mäta eller inte mäta...

Kulturförvaltningen ska verkställa (kultur)politiska beslut och prioriteringar och erbjuda medborgarna möjlighet att ta del av kultur. Medborgarna har en demokratisk rätt att få reda på att den offentliga förvaltningen sköts korrekt och effektivt. Verksamheten måste därför kunna följas upp och utvärderas för att visa att de offentliga medlen används på rätt sätt. Det är dock skillnad mellan kontroller som syftar till att säkerställa att de offentliga verksamheterna effektivt utnyttjar sina resurser till rätt saker, och bedömningar av kvaliteten på, och de sociala effekterna av, dessa verksamheter. Indikatorer och nyckeltal som mäter effektiviteten säger inte nödvändigtvis något alls om kulturens värde. Hur många som kommer till en föreställning är ingen direkt indikator på hur stor effekt den har på besökarna, även om det är sannolikt att fler besökare ökar chansen att kulturevenemanget i fråga får mer långtgående betydelse för några.¹²

Den kulturpolitiska sektorn nationellt såväl som internationellt har svårt att få aktörer utanför den egna sektorn att uppskatta den centrala roll som kulturen har i hållbara och välmående samhällen. Rådande utvärderingsmodeller är för snäva, samtidigt som den kritiken inte behöver tolkas som att det är omöjligt att belägga kulturens värde och effekter.

¹² Jonna Bornemark, 2018. *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*, Volante, Stockholm.

2.2 Effekter

Ekonomistyrningsverket definierar en effekt som ”en förändring som inträffat som en följd av en vidtagen åtgärd och som annars inte skulle ha inträffat”.¹³

För att visa att den tillför samhället något måste offentlig verksamhet alltså kunna visa att de åtgärder den genomför skapar positiva effekter, som inte hade inträffat utan dessa verksamheter. Positiva effekter kan också omnämnas nytta. Det kan vara behjälpligt att skilja mellan att en åtgärd har effekter, och om det finns belägg för att dessa effekter också är positiva och skapar nytta. Effekten kan vara lättare vara överens om, medan vad som är positivt och nyttigt till del beror av ideologiska ställningstaganden.

Social nytta kan i slutändan räknas om till lägre kostnader för samhället. För att tala om föreningslivets sociala nytta används begreppen civilsamhälle, social ekonomi och samhällsnytta. Då räknas konst och kultur till civilsamhället, det vill säga det ”som inte är staten, marknaden eller enskilda hushåll”.¹⁴

I en sådan modell framstår samhället som summan av sina olika beståndsdelar. Samtidigt som målet är att lyfta fram civilsamhällets betydelse sätts ”staten” i samhällets centrum som dess grundläggande aktör. Denna rapport utvecklar istället ett ekologiskt synsätt som öppnar för att bedöma nyttan utifrån fler olika perspektiv. För att kunna göra olika slags nyttobedömningar behöver vi kunna påvisa de sociala effekter kulturen skapar. Men vi måste också vara noga med att göra en så öppen beskrivning som möjligt och i första steget inte skilja mellan önskade eller oönskade effekter. Beskrivningarna bör vara så rent deskriptiva att olika brukare och bedömare kan ha olika syn på deras eventuella nytta.¹⁵

Kulturens värde och sociala effekter är emellertid svårfångade och icke-linjära. Det behövs mer än indikatorer och nyckeltal för att se vad kulturen betyder för till exempel en jämlik stad. Bedömningen av vilka effekter som skapar nytta och inte är i slutändan kopplat till ideologiska ställningstaganden och politiska beslut.

¹³ Ekonomistyrningsverket, 2007. *Resultatindikatorer – en idéskrift*. ESV rapport 2007:32. Citerad från Myndigheten för kulturanalys, 2012. *Att utveckla indikatorer för utvärdering av kulturpolitik: Redovisning av ett regeringsuppdrag*, Rapport 2012:2, s. 16.

¹⁴ *Hur talar vi om för andra vilken nytta vi gör?: Föreningarnas metodguide*, Göteborgsregionens sociala ekonomi, utan år.

¹⁵ David Bloor, 1991. *Knowledge and Social Imagery*. Chicago: University of Chicago Press.

3 Kulturen som en ekologi

Det kanske vanligaste sättet att tala om kultur och ekologi är inom den vetenskapliga kulturekologin, som handlar om människans kulturella anpassning till sociala och fysiska miljöer.¹⁶

Dagens tal om kulturen som en ekologi går tillbaka till en amerikansk definition av konst och kulturekologin som ”de komplexa ömsesidiga beroenden som formar efterfrågan och produktion av konst och kulturutbud”.¹⁷ Ett sådant perspektiv på kulturen gör det möjligt att se väsentliga aspekter som ett traditionellt ekonomiskt perspektiv inte får fatt i.¹⁸ Det rör inte minst de ömsesidigt förstärkande samspelet och samarbetet mellan offentligfinansierade, privata, kommersiella och ideella verksamheter.¹⁹ Det gäller även hur kulturutövare själva skapar en sorts infrastruktur som gynnar hela den kulturella verksamheten utan att ha någon direkt relation till politiska mål. Det kulturella ekologibegreppet handlar om en decentraliserad syn på värdeskapande och värde.

Definitionen av kulturen som en ekologi kan fördjupas av Naturvårdsverket som definierar att ”varje ekosystem, oavsett hur man väljer att avgränsa, påverkar eller påverkas av sin omgivning. Inom systemet påverkar de olika organismerna varandra, liksom de både påverkar och påverkas av den fysiska miljön de lever i”.²⁰ Utifrån ett ekologiskt perspektiv är ett bärkraftigt och hållbart samhälle resultatet av ett intrikat samspel av aktiviteter, aktörer, lokaler, institutioner, infrastrukturer, traditioner och topografier.

3.1.1 Resiliens

Ett allt vanligare ord för att tala om bärkraftighet och hållbarhet är resiliens.

Ordagrant betyder det motståndskraft och betecknar den långsiktiga förmågan

¹⁶ Detta går tillbaka på Julian Steward, 1955. *Theory of Culture Change: The methodology of multilineal evolution*, Urbana: University of Illinois Press och Gregory Bateson, 1972. *Steps to an ecology of mind*, Chicago: Chicago University Press.

¹⁷ ”the arts and cultural ecology as the complex interdependencies that shape the demand for and production of arts and cultural offerings” John Kreidler & Moy Eng, 2005. *The Cultural dynamics map: Exploring the Arts Ecosystem in the United States*, <http://www.culturaldynamicsgroup.org/>

¹⁸ Alexander Styhre, 2013. ”The Economic Valuation and Commensuration of Cultural Resources: Financing and Monitoring the Swedish Culture Sector”, *Valuation Studies* 1:1.

¹⁹ John Holden, 2015. *The Ecology of Culture: A Report Commissioned by the Arts and Humanities Research Council’s Cultural Value Project*, London: Arts & Humanities Research Council UK.

²⁰ Naturvårdsverket, 2012. *Sammanställd information om ekosystemstjänster*, NV-00841-12, s. 5.

hos ett system att hantera förändringar och fortsätta att utvecklas. Resiliens är på så sätt mer dynamiskt än begreppet hållbarhet som kan framstå som skyddande av en statisk ordning. Begreppet resiliens tydliggör att system inte har en enda hållbar form utan förändras och inom vissa gränser kan anpassa sig till nya omständigheter.²¹

3.1.2 Emergens

Begreppet emergens kan kanske översättas till framträdande. Komplexa system som finansmarknader, snöflingor, språklig förändring och myrstackar är exempel på emergens. Även nya arter och livsformer är emergenta i den meningen att de inte kan förutsägas utifrån de rådande förutsättningarna. Genom att studera hur denna slags nya företeelser och livsformer framträder blir det tydligt att helheten är större än delarna. Det tydliggör varför det inte går att förstå en levande helhet genom att bryta ner den till de delar som den uppkommit ur. Evolutionen skapar förutsättningar för nya och oförutsägbara uppkomster av ny mångfald. Det är inte bara att vi inte vet vad som *kommer* att hända, vi vet inte ens vad som *kan* hända. Vi kan inte heller veta var i ekologin som uppkomna förändringar kommer att skapa nya öppningar för ny utveckling.²²

Fysikens ideal att reducera alla skeenden till matematiska beskrivningar av orsak och verkan stod som modell för 1900-talets utveckling av samhällsvetenskapliga metoder och ideal. Även kultur har gärna beskrivits med hjälp av matematiska representationer. Statistik och kvantitativa mått ger mycket kunskap och stor förutsägelseförmåga även inom samhällsvetenskap och politik. Men det är alltid fråga om abstrakta modeller som når sin förklaringsförmåga genom att de reducerar verklighetens myllrande mångfald till ett begränsat antal enkla värden. Sådana numeriska representationer är inte bara förenklande, de riskerar också att bli statiska. Överfört till politiken tillkommer att alla verksamheter tenderar att sträva efter att uppnå de mått utifrån vilka man blir bedömd. Statiska analysmodeller förstärker de förenklingar som gjort dem

²¹ C. Folke, S. R. Carpenter, B. Walker, M. Scheffer, T. Chapin & J. Rockström. 2010. "Resilience thinking: integrating resilience, adaptability and transformability". *Ecology and Society* 15(4), s. 20.

²² Stuart Kauffman, 2019. *A World Beyond Physics*. Oxford University Press.

möjliga, och riskerar att reducera den verkliga mångfalden på ett sätt som gör modellen missvisande.²³

3.2 Hur kan politik främja emergens?

Hur ska vi då kunna främja och stödja emergens? En första förutsättning är att förstå att vi i grunden inte kan veta vad som kommer hända var. Till föreställningen om emergens hör också att system är självorganiserande. Evolution sker inte bara genom naturligt urval av arter, utan även genom dynamisk självorganisering av system. Det gäller även kulturella ekologier i en stad, ett kvarter eller en specifik kulturform.

Vad detta innebär för kulturpolitiken är inte alldeles självklart. Det kan uppfattas som ett argument för mer generella stöd som inte stör systemets självreglering. På samma sätt som försök att bara odla 'nyttoväxter' stört den långsamt framvuxna ekologiska balansen – och på sikt förstört själva livsbetingelserna och skapat förödande effekter på naturen – varnar ett ekologiskt kulturpolitiskt perspektiv för enkelriktade insatser.

Komplexitets- och emergens-perspektiven utmanar möjligheterna att genom uppföljning och utvärdering härleda uppkomna effekter till specifika insatser. När det kommer till styrning framhåller perspektivet det svåra i att se exakt vad de förutsättningar som en åtgärd möjliggör kommer att resultera i. Detta betyder emellertid inte att världen är fundamentalt oförutsägbar. Det finns ändå en rad saker vi kan veta om hur ekologiska system görs resilienta och livskraftiga.

²³ Ingemar Bolin & Morten Sager, 2011. *Evidensens många ansikten*, Arkiv förlag.

4 Belägg för kulturens sociala effekter

Sedan några år tillbaka har många länder försökt omformulera sina mått för kulturellt värde. Även om de fortfarande vill nå sociala effekter med hjälp av kulturpolitiska åtgärder finns också ett större erkännande av kulturens inneboende värden. Det har lett till frågor kring vad som egentligen menas med kultur och hur det kan gå att beskriva en kulturell erfarenhet. En huvudfråga är vilken skillnad kultur gör för nationell identitet, ekonomisk produktivitet, social hälsa och nationernas välbefinnande. Dessa diskussioner har satt tydligast avtryck i Australien, Kanada, Nya Zeeland och Storbritannien.²⁴

Några av de tydligaste beläggen för kulturens sociala effekter hämtas från forskning som visar att barn som läser och deltar i kulturella verksamheter genom livet är mer benägna att engagera sig för samhället och i något lägre grad hamna i drogberoende, kriminalitet, arbetslöshet och annat som innebär stora kostnader för samhället. Deltagande i kultur samvarierar också med upplevd bättre hälsa och välbefinnande.²⁵ Som den ovan citerade Demokratiutredningen uttryckte det handlar det om kulturens del i att ”odla en demokratisk samhällsanda”. Dessa sociala effekter uppstår emellertid över lång tid och långt från de effektgivande verksamheterna vilket gör det mycket svårt att annat än på en högt aggregerad nivå över lång tid visa på samband.

En annan viktig utveckling rör kulturens betydelse för hållbar utveckling. För att åstadkomma en hållbar utveckling behövs inte bara tekniska omställningar och naturvetenskaplig kunskap. För att ställa om samhällen krävs flerskalig social förändring, omvärderade relationer till naturen och ändrade sociala relationer mellan producenter och konsumenter. Kulturpolitiken framhålls ofta som central i implementeringen av nödvändiga samhälleliga förändringar.²⁶ Kultur blir då ett medel för andra politikområden.

²⁴ Carol Scott, 2014. "Emerging paradigms: national approaches for measuring cultural value", *Cultural Trends*, 23:2, 79-81, Geoffrey Crossick & Patrycja Kaszynska, 2014. "Under construction: Towards a framework for cultural value", *Cultural Trends*, 23:2.

²⁵ SOU 2012:65, Arts council England. 2014, *The Value of arts and culture to people and society: an evidence review*, Department for education, UK, 2012. *Barriers and facilitators to pro-social behavior among young people: a review of existing evidence*,

²⁶ Lez Rayman-Bacchus & Ciprian N. Radavoi, 2019. "Advancing culture's role in sustainable development: social change through cultural policy", *International Journal of Cultural Policy*, Jordi Pascual, 2018. "Cultural Rights, local cultural policies and sustainable development: constructing a coherent narrative" *The Journal of Law, Social Justice and Global Development*, vol. 22.

Också Myndigheten för kulturanalys bedömer ”att kulturpolitiken i större utsträckning än tidigare behöver samverka med andra politikområden”, även om de främst syftar till att samverkan behövs för att nå de kulturpolitiska målen snarare än att kulturen ska vara en del i att uppnå dessa politikområdets mål.²⁷

4.1 Värdet av fri kultur

Som många framhåller är kultur inte framförallt en verksamhet som söker andra effekter. Kulturens främsta syfte är att berika människors liv, kreativitet, tankevärldar och föreställningsförmåga. Många av kulturens effekter sker inuti enskilda människor. Människan är en meningsskapande varelse och konst och kultur är aspekter av livet som har samma värde som att älska, vara älskad och att känna tillit och trygghet.²⁸

Där är inte ”kulturens primära uppgift att bryta ner sociala barriärer och verka för förändring. Snarare är det något kulturen kan bidra till och vara en del av.”²⁹ 2018 års västsvenska SOM-undersökning visar att ”högre utbildningsnivå går hand i hand med högre genomsnittlig skattning av mening”.³⁰

Politiken måste självfallet kunna visa vilka åtgärder den vidtar för att främja kulturens värde och sociala effekter. Dessutom måste den försöka ta reda på vilka förändringar dessa åtgärder ger upphov till. Det är emellertid inte alldeles enkelt. Vissa av kulturens värden och sociala effekter kan mätas, andra och kanske de mest centrala riskerar att gå förlorade om uppföljningen fastnar vid det mätbara. Kulturpolitiken måste för att nå sina mål våga investera i det genuint oförutsägbara. De största och viktigaste effekterna kommer att uppstå på sätt som vi inte kan förutsäga. Det betyder att de inte ens går att tala om på förhand, eftersom de kommer vara resultatet av kulturens emergens.

Ingen kunde till exempel förutspå och därmed investera i att hip-hop skulle uppstå och gå från en lokal företeelse i New York till en världsledande musikgenre. Däremot kan en öppenhet för det oförutsägbara förhoppningsvis ge utrymme för det nya att växa. Vad av allt som träder fram som kommer att växa

²⁷ *Kulturanalys 2019*, Myndigheten för kulturanalys, s. 8.

²⁸ Gunilla Priebe & Morten Sager, 2014. ”Konst och hälsa” i Ola Sigurdsson (red.), *Kultur och hälsa: ett vidgat perspektiv*, Göteborgs universitet, s. 79.

²⁹ Jennie Sievenbring, 2019. *Att öppna dörrar och bygga broar: Kulturens plats för en mer Jämlik Stad*, Segerstedtinstitutet Göteborgs Universitet för Kulturförvaltningen Göteborgs Stad, s. 3.

³⁰ Elias Mellander, 2019. ”Det meningsfulla livet” i Anders Carlander, Patrik Öhberg och Elias Mellander (red.) *Ingen kommer undan kulturen: SOM-rapport 75*, Göteborg: SOM-institutet, s. 34.

är nästan lika svårt att förutse, varför det enda sättet att stödja det är att främja en hållbar och tillåtande bredd.

4.2 Kulturens ekonomiska inflytande

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser menar att kulturen har ekonomiskt inflytande i tre dimensioner. Den första och viktigaste är genom ”kulturens betydelse för de relationer, nätverk och tillit som knyter samman befolkningen i en region”.³¹ Till och med ur ett snävt ekonomiskt perspektiv är alltså kulturens sociala effekter de viktigaste, även om kulturen också kan attrahera besökare och ge förutsättningar för exportinkomster. En annan konkret ekonomisk och social betydelse är att nästan fem procent av Sveriges sysselsatta arbetar med kultur.³² Kulturen har också lyfts fram som en viktig innovationskraft och källa till utvecklandet av kreativa näringar.³³ Det går att se ”samband mellan stor tillgång till kulturella aktiviteter och människor som är villiga att ompröva sina tidigare uppfattningar. Det leder till en social miljö som gynnar ett öppet sinnelag, innovation och utbyte av idéer”.³⁴

Även om de konkreta sambanden mellan offentliga investeringar i kultur och uppkomsten av kommersiellt gångbara företag inte är alldeles lätt att spåra går deras storlek att beräkna. Sambanden är snarare ekologiska än linjära.

De ekonomiska effekterna av ett rikt kulturliv är förhållandevis väl studerade, och kommer därför inte adresseras vidare i denna rapport.³⁵

³¹ *Kulturnärings betydelse i ekonomi på regional och nationell nivå*, Östersund: Tillväxanalys, Rapport 2010:10, s. 7. OECD lyfter allt oftare fram kulturens betydelse på ett liknande sätt.

³² *Kulturnärings i svensk statistik – förslag till avgränsning för framtida kartläggningar*, Tillväxtanalys, Dnr: 2009/094, citerad i Svensk scenkonst, 2010. *Kulturens värde och effekter*, s. 6.

³³ KEA European Affairs, 2006. *Economy of Culture in Europe*. Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture). Richard Florida, 2002. *The Rise of the Creative Class*. Basic Books. New York, Tom Fleming, 2015. *Cultural and creative spill-overs in Europe*. London: Creative Consulting, A. Allesandro, H. Bakhshi, S. Mitchell & R. Smithies, 2013. *Publicly-funded arts as an R&D lab for the creative industries: A survey of theatre careers in the UK*. London: Arts Council of England and Nesta. David Throsby (red), 2016. *Handbook of the economics of art and culture*. Amsterdam: Elsevier. Tillväxtanalys, 2008. *Kreativ tillväxt? En rapport om kreativa näringar i politik och statistik*, Dnr: 2008/007.

³⁴ Christer Gustavsson, 2016. *Vägvisning till kreativa kraftfält – ett forskningsprojekt*, VGR, s. 9.

³⁵ Arts council England, 2014. *The Value of arts and culture to people and society: an evidence review*, Sune K. Jensen, 2019. ”Turister bruger 1 mia. kr på kultur og oplevelser” *DI analyse*, mars 2019, *The Economic and Social Contribution of National Museums Liverpool*, Report by Regeneris Consulting, 2017. Se även referenserna i fotnot 33.

4.3 Kulturen som dörröppnare och brobyggare

En pilotstudie från Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet har utifrån relevant forskning på fältet genomlyst kulturförvaltningens bidrag till en jämlik och socialt hållbar stad.³⁶ Rapporten inriktar sig på kulturens roll för skapande av demokrati, ökad jämlikhet, tillit och trygghet och undersöker hur kulturförvaltningen i Göteborgs Stad arbetar med dessa teman. Såväl befintliga styrdokument och redovisningar som intervjuer ligger till grund för Segerstedtinstitutets rapport. Intervjuteman inbegrep kulturens roll för en jämlik stad, samt för att erbjuda möten, delaktighet och inflytande. Syftet har varit att vid sidan av kunskapsöversikten peka på utvecklingsmöjligheter.

I resultatanalysen framhålls att kulturverksamheternas frivilliga och inbjudande karaktär kan vara en viktig öppning som erbjuder en tillitsfull mötesplats för individer som lever med misstro till myndigheter. Kulturen kan bidra till att både öppna dörrar och bygga broar. Detta bidrag är en central del av samtliga av kulturförvaltningens sektorer verksamhet. Här slås också fast att ett intresse för lokala frågor och kännedom om närmiljön är en förutsättning för intresset att vilja ha inflytande över stadens utveckling.

För att fullt ut ta tillvara kulturens möjliga effekter behöver Göteborgs Stad mer kunskap om vad det är som lockar göteborgare att besöka eller aktivt delta i kulturförvaltningens verksamheter, liksom varför vissa individer *inte* deltar. Handlar det om brist på inkludering eller brist på information? Handlar det om att verksamheterna inte intresserar vissa målgrupper, om geografisk placering eller brist på tillit? Kartläggning och information om hur det förhåller sig kan bidra till att ytterligare anpassa verksamheten eller vägarna för att nå utökad delaktighet.

Det behövs även mer kunskap om hur kulturförvaltningens bidrag förstås av styrande aktörer i staden och regionen. Därtill kan det vara relevant att söka vägar att närmare studera kulturens betydelse för brukare, och om möjligt göra det på såväl kvantitativa som kvalitativa vis. Sådana kunskaper skulle kunna bidra till att motivera och stötta kulturens roll för en mer jämlik stad.

Segerstedtrapporten poängterar att kulturens institutioner aldrig kan göras ansvariga för jämlikhet och demokrati, men att delaktighet och jämlika villkor

³⁶ Jennie Sievenbring, 2019. *Att öppna dörrar och bygga broar: Kulturens plats för en mer Jämlik Stad*, Segerstedtinstitutet Göteborgs Universitet för Kulturförvaltningen Göteborgs Stad.

kan stärkas genom kulturens insatser och uttryckssätt. Till skillnad mot de flesta andra offentliga institutioner är kulturen öppen, tillåtande och relativt kravlös, inte heller har de någon disciplinerande eller värderande uppgift. Bibliotek, museer och de fria konsterna har därmed en unik position.

Kulturens roll för en jämlik stad kan därmed förstås ha en kompenserande roll. Det handlar om att erbjuda ett innehåll som inte är obligatoriskt eller tvingande och ett deltagande i samhällets institutioner som är frivilligt.

4.4 Kulturella rättigheter

UNESCO:s konstitution hävdar att krig börjar i människors sinne, och att det därför är där som fred måste skapas. Denna gren av FN:s verksamhet utgår därför från att människors sinnen byggs av utbildning, vetenskap och kultur. UNESCO formulerade redan 1970 att kulturella rättigheter är mänskliga rättigheter. Det poängteras att "one of the principal functions of cultural interaction is to eradicate wars from the life of societies".³⁷ Rätten till kunskap är en av de mest grundläggande rättigheterna, utan vilken människor inte kan hävda sin egen rätt. För att nå kunskap måste människans fria sinne odlas med hjälp av vetenskap och kreativitet. En fri och stark kultur är enligt UNESCO en förutsättning för att människor ska kunna utveckla sin egen personlighet och sitt mänskliga värde. Människor som känner sitt värde är mindre benägna att dras med i krigshets och annan samhällshotande aktivitet. Kulturen skapar inte goda människor, men kulturen skapar material och utrymme för reflektion och samtal som ger människor möjlighet att få syn på både samhället och sig själv.

Sedan 2012 har FN:s mänskliga rättighetskommitté en speciell rapportör inom fältet kulturella rättigheter. Dessa kulturella rättigheter gäller framförallt rätten att leva enligt egna kulturella traditioner och val och inte så mycket rätten till institutionell kultur. Däremot ställer det krav på att ge kulturell mångfald plats på, och verklig delaktighet i, offentliga kulturarenor. Kulturella rättigheter ingår som en del av mänskliga rättigheter.

4.4.1 Yttrandefrihet

Det första nationella kulturpolitiska målet framhåller att "kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund."

³⁷ UNESCO, 1970. *Cultural rights as human rights*, s. 105.

Yttrandefrihet är alltså en grundläggande förutsättning för kultur, och också något som kulturen ofta sägs vara både ett uttryck och ett skydd för.

Tillsammans med regeringsformen, successionsordningen och tryckfrihetsförordningen utgör yttrandefrihetsgrundlagen Sveriges fyra grundlagar. Även tryckfrihetsförordningen betonar vikten av ett fritt meningsutbyte och konstnärligt skapande, tillsammans brukar de två lagarnas område beskrivas som åsiktsfrihet.

Utöver att påpeka att lagens ändamål är att ”säkra ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande” innehåller yttrandefrihetsgrundlagen ingen direkt hänvisning till varken konst eller kultur. Ändå är ett av kulturpolitikens främsta syften och mål att främja åsiktsfriheten i samhället. Yttrandefrihetens gränser är vida, och som Europadomstolen slagit fast innefattar den rätten att överdriva och provocera.³⁸ Även här kan en ekologisk kulturförståelse vara belysande. Genom ett ekologiskt betraktelsesätt blir det tydligare att många framträdande kulturyttringar uppstått som reaktion på åsikter eller konstformer som ansetts både provocerande och motbudande. En växlande och differentierad miljö har högre sannolikhet att skapa förutsättningar för att något nytt och innovativt ska framträda. Monokulturer är alltid sårbara, medan artrika biotoper är mer resilienta.³⁹

Men framförallt handlar yttrandefriheten om att främja ett reflekterande samhälle där alla möjliga argument får uttryckas och kan prövas. Som UNESCO framhåller handlar det om att skapa material i relation till vilket människor kan utveckla sitt fria sinne, och att låta människor uttrycka sig själva. Värdet av detta kan inte förklaras annat än som en del av det grundläggande människovärdet.

4.4.2 Bildning

Den utveckling av människans fria sinne som UNESCO framhåller kan också kallas för bildning. Utbildning kan sägas vara inriktad på användbara kunskaper och färdigheter, medan bildningen handlar om en vagare utveckling av människans fria sinne. Författaren Ellen Key menade i skriften *Själamorden i skolan* från 1888 att ”bildning är inte vad vi lärt oss, utan vad vi har kvar när vi

³⁸ Monica Macovei, 2004. *Freedom of Expression: A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights, Human rights handbook no 2*, Berlin: Council of Europe, s. 16.

³⁹ *UN Convention on biological diversity*, 1992.

glömt all vad vi lärt”.⁴⁰ Ur ett bildningsperspektiv är konst och kultur medel för att skapa bildning, vilket i sin tur anses vara grunden för såväl ett gott individuellt liv som ett gott samhälle. Bildningsprocessens början kan ofta vara närmast osynlig. Men bara att få en passiv kännedom om att kultur finns kan öppna för en sådan. Det är en skillnad mellan att sitta och vänta på ett bibliotek och att vänta på till exempel ett resecentrum.

Många regioner, och vissa kommuner, har förvaltningar för kultur och bildning. För regionernas del innebär det att de stöder både folkbildning och kultur. Men kultur anses också ha bildande effekter, och bildning anses väsentligt för ett aktivt medborgarskap och därmed för en god demokrati.⁴¹ Begreppet folkbildning är både dubbeltydigt och öppet. Det handlar både om att ge bildning åt folket, och att bilda ett folk. Vad detta folk ska vara är en ideologisk fråga som fått olika svar i olika tider och ideologier.

Bildningen har liksom kulturen setts som oförenlig med tankar om nytta. Redan i boken *Bildning och självstudier* från 1906 beskriver Hans Larsson hur ”vår tid är hemsökt av nyttighetsmasken, den mask som gnager varje friskt blad som vill slå ut”.⁴² För att undkomma denna sekellånga motsättning talar denna rapport snarare om effekter än nytta. Även om det självfallet finns en bakomliggande idé om att kulturens sociala effekter bör inriktas på att skapa större jämlikhet.

4.4.3 Social kritik

Huvudsyftet med offentlig finansiering av kultur är i praktiken oftare kopplat till samhällsnytta än till kulturens individuella eller inneboende värden. Dessa till synes motstridiga värden samspelar snarare när det kommer till det som kallats för ”en av kulturens mest innovativa sidor”, vilket består av dess förmåga att generera social kritik och utmana normativa förståelser av samhället.⁴³ Alla system behöver granskas och utmanas för att hålla sig relevanta och resilienta. För att undvika att kulturens kritiska potential uppfattas

⁴⁰ Citerad i Bernt Gustavsson, 2013. "Nyttans och bildningens förändringar" i Bernt Gustavsson & Matilda Wiklund (red.) *Nyttan med folkbildningen: en studie av kapitalformer i folkbildande verksamhet*, Lund: Nordic Academic Press, s. 16.

⁴¹ Martha C. Nussbaum, 2010. *Not for profit: why democracy needs the humanities*, Harvard: Harvard University Press.

⁴² Citerad i Bernt Gustavsson, 2013. "Nyttans och bildningens förändringar" i Bernt Gustavsson & Matilda Wiklund (red.) *Nyttan med folkbildningen: en studie av kapitalformer i folkbildande verksamhet*, Lund: Nordic Academic Press, s. 15.

⁴³ John O'Hagan, 2016. "Objectives of arts funding agencies often do not map well on to societal benefits", *Cultural Trends*, 25:4.

som styrd eller begränsad av politiken behövs transparens och öppenhet kring hur finansiering beslutas och fördelas.

Dessa kulturens innovativa sidor är beroende av vissa mer konkreta förmågor och färdigheter, som till exempel läsförmåga. Sambandet mellan socio-ekonomiska skillnader och läsförmåga hos barn och vårdnadshavare är väl belagt. Men sambandet är inte determinerande, nöjesläsning har större betydelse för studieresultaten än vårdnadshavarnas socioekonomiska status. Läsförbättrande insatser är alltså en effektiv väg för ökad jämlikhet.⁴⁴ Självklart är allmänna bibliotek en förutsättning för en stark läsekologi, men den måste även innehålla andra litteraturscener och språkbehandlande kulturyttringar som kan erbjuda vägar in till läslust för så många medborgare som möjligt.

4.4.4 Läsförmåga

Läsförmåga är i sin tur nära kopplad till källkritisk förmåga. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) lyfter fram källkritik som en grundläggande del av samhällsskyddet. Det är centralt att medborgarna kan urskilja propaganda, desinformation, fejk och försök att skapa polarisering och rädsla mellan medborgarna. Här framhålls också vikten av arkiv, bibliotek och museer som tillgängliggör fakta och korrekta, vederhäftiga uppgifter. ”Att vara källkritisk är ett sätt att värna demokratin. [...] En demokrati bygger på att medborgare har möjlighet att fatta välgrundade beslut, och för att fatta välgrundade beslut krävs förmågan att värdera information”, skriver MSB.⁴⁵

Riksförbundet Sveriges Museer har framhållit att ett källkritiskt förhållningssätt också inbegriper en välgrundad källtillit. Samhället behöver minnesinstitutioner och kunskapsbanker där medborgarna kan få tillgång till tillförlitliga källor, platser där medborgarna i mötet med tillförlitlig kunskap kan bilda sig och bilda sin egen uppfattning.⁴⁶ I SOM-institutets *Hemma Väst* slås fast att ”beslutsfattare som vill främja jämlikhet i hälsa bör fokusera på interventioner

⁴⁴ SOU 2012:65: *Slutbetänkande av Litteraturutredningen*, OECD, 2010. *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background. Equity in learning opportunities and outcomes*, Volume III, OECD, A. Sullivan och M. Brown, 2013. ”Social inequalities in cognitive scores at age 16: The role of reading,” Centre for Longitudinal Studies, Institution of Education, London. *Pilot för arbetet med mobiliseringsfrågorna: Underlag för Staden där vi läser för våra barn – en del av arbetet för Jämlikt Göteborg*, 2016.

⁴⁵ <https://www.msb.se/sv/amnesomraden/msbs-arbete-vid-olyckor-kriser-och-krig/psykologiskt-forsvar/kallkritik-och-psykologiskt-forsvar/>

⁴⁶ Klas Grinell, 2019. ”Museer för samhällsskydd och källtillit”, *UEForum* no 1. Mer om källtillit i Olof Sundin, 2018. ”Den pedagogiska bibliotekarien: Från källkritik till källtillit” i J. Hansson, & P. Wisselgren (red.), *Bibliotekarien i teori och praktik: Utbildningsperspektiv på en unik profession* Lund: BTJ Förlag, s. 103-123.

som stimulerar mellanmänsklig tillit”.⁴⁷ Inom kultursektorn vilar detta ansvar framförallt på ABM-sektorn (arkiv, bibliotek och museer) som har till uppgift att stödja och utveckla människors medie- och informationskunnighet (MIK), vilket inbegriper kunskaper i informationssökning och källkritik. Under 2018 och 2019 hade Statens medieråd ett särskilt regeringsuppdrag att i samverka med andra myndigheter, med kommittéer, skolväsende, biblioteksväsende, folkbildningen och det civila samhället angående insatser för stärkt medie- och informationskunnighet.⁴⁸

4.5 Hälsa och välbefinnande

Många internationella studier visar hur deltagande i kultur i olika sammanhang skapar ett klimat av samhällsansvar och att det har terapeutiska effekter som skapar välbefinnande och motverkar psykisk ohälsa.⁴⁹ Inte minst bland äldre har starka samband mellan välbefinnande och deltagande i kultur kunnat påvisas.⁵⁰

En finsk rapport framhåller också hur kultur och konst på arbetsplatsen kan öka såväl välbefinnande som produktivitet. Det finns ett samband mellan att ta del av kultur och självskattad hälsa och livskvalitet.⁵¹ Samtidigt är det svårt att skilja ut just de kulturella åtgärderna och belägga att det är just dessa som skapat de iakttagna effekterna. Det finns en risk att resultat övertolkas i iveren att kunna visa på kulturens värde och sociala effekter.⁵² Svårigheterna med att belägga sambanden mellan kultur och välbefinnande gör också studier av dessa

⁴⁷ Björn Rönnerstrand, 2018. "Hälsa, socialt kapital och boende i väst – därför är tillit bäst" i Anders Carlander & Björn Rönnerstrand (red) *Hemma Väst*. Göteborgs universitet: SOM-institutet, s. 77.

⁴⁸ Ku2019/01659/MD, *Uppdrag till Statens medieråd att förstärka arbetet för ökad medie- och informationskunnighet*.

⁴⁹ Kulturrådet, *Nationell översyn kultur och hälsa: Samverkan och kunskapsutbyte mellan kultur- och hälsoområdet*, 2018. *Creative health: The Arts for health and wellbeing*, UK All-Party parliamentary group on arts, health and wellbeing, Inquiry Report, 2017, *Cultural participation and wellbeing: What do the data tell us?* Social Observatory of La Caixa, Dossier 04, 2018. Alison Phipps, University of Glasgow, UNESCO Chair in Refugee Integration through Languages and the Arts, *Research for CULT Committee – Why cultural work with refugees*, IP/B/CULT/IC/2017-104, European Parliament, 2017. Arts and Humanities Research Council (AHRC). 2013. "The Cultural Value Project: exploring how we think about the value of arts and culture to individuals and society," Wiltshire, U.K.

⁵⁰ *Creative health: The Arts for health and wellbeing*, UK All-Party parliamentary group on arts, health and wellbeing, Inquiry Report, 2017, s. 8. I Storbritannien säger 76 % av äldre att kultur är en viktig faktor för att göra dem lyckliga, 57 % säger att konst och kultur hjälper dem träffa andra och 60% säger att kultur sporrar dem att komma ut.

⁵¹ Heli Ansio, Pia Houni, Piia Seppälä & Jarno Turunen, 2017. *Art enhances well-being at work*, Helsingfors: ArtsEqual.

⁵² David Throsby, 2003. "Determining the value of cultural goods: how much (or how little) does contingent valuation tell us?" *Journal of Cultural Economics*: Vol. 27. Janet Ruiz, 2004. *Literature Review of the Evidence Base for Culture, the Arts and Sport Policy*, Scottish Executive Education Department.

krävande och kostsamma. Det betyder att det är mycket svårt för en enskild kulturförvaltning att visa några sådana effekter av sin egen verksamhet. Samtidigt är sambanden tydligt belagda i många internationella studier att det är rimligt att anta att resultaten är giltiga i alla fall i alla etablerade demokratier.⁵³ Bevisbördan ligger därmed snarare på den som eventuellt vill betvivla ett sådant samband.

4.6 Kulturpolitikens resurser

En annan dimension av den kulturella ekologin utgörs av utrymmen där kulturens effekter kan gro och blomma. Det måste också finnas tillgängliga och öppna platser där medborgarna fritt kan diskutera sina kulturella upplevelser. De rådande utvärderingsmodellernas betoning av besökssiffror leder lätt till att alla aktörer koncentrerar sig på att skapa utbud, medan det skapas allt färre utrymmen åt det pågående, återkommande samtalet om vad det vi upplever betyder för oss.

Tidigare spelade lokal- och riksmidia en självklart stark roll i den kulturella ekologin som idag utmanas av sociala medier. Även studieförbund och föreningsliv är viktiga delar i denna ekologi. För att på bästa sätt kunna möta de förändrande förutsättningarna för det gemensamma offentliga samtalet måste kulturpolitiken ses i relation till mediepolitiken.⁵⁴ Men själva bildningsprocessen behöver även fysiska rum och genomtänkta former där olika grupper i samhället kan mötas.⁵⁵ En effekt av kvantitativa utvärderingar verkar ha blivit att allt fler koncentrerar sig på att skapa mer och mer utbud. Vi behöver också stödja och utveckla former för att tillsammans smälta det upplevda.

Kultur bidrar på en rad olika sätt till samhällsutvecklingen, det kan gälla kulturens del i att skapa attraktiva boendemiljöer och stadsdelar, i att skapa förutsättningar för innovation, produktion och handel, liksom i att skapa tillit och social sammanhållning. Alla dessa eftersökta effekter kan ses som en instrumentalisering av kulturen. Men för att dessa instrumentella värden ska

⁵³ Francois Matarasso, 1997. *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*, Comedia UK. *Social impacts and benefits of arts and culture: a literature review 2016*, Department of Canadian Heritage.

⁵⁴ David Karlsson, 2010. *En kulturutredning: pengar, konst och politik*, Glänta Hardcore, s. 242-243.

⁵⁵ Judith Butler, 2011. "Bodies in Alliance and the Politics of the Street", *Transversal*, no. 10.

kunna realiseras måste kulturpolitiken också ta ansvar för ekologins grundbehov.

Trots det ökande intresse för kulturens leverans inom andra politikområden har kulturens andel av samtliga kommuners totala verksamhetskostnader enligt Myndigheten för kulturanalys snarast sett en minskande trend som har pågått sedan 1998, vilket är så långt tillbaka som det finns jämförbara uppgifter. År 2008 utgjorde kulturpolitik 2.40 procent av kommunverksamheten, 2017 hade siffran minskat till 2.17 procent.⁵⁶

4.6.1 Kultursamverkansmodellen

Inom kultursamverkansmodellen stipuleras att regionernas fördelning av de knappt 20 % av den statliga kulturbudgeten som förmedlas denna väg ska främja en god tillgång för länets invånare till sju definierade kulturområden. Syftet med samverkansmodellen var att decentralisera makten över kulturpolitiken. Samtidigt kan vi alltså se att staten fortfarande reglerar fördelningen av medel. I Riksdagens kulturutskotts utvärdering 2015 kom man fram till att kultursamverkansmodellen ökat medvetenheten om de nationella kulturpolitiska målen, samtidigt som det var oklart om modellen i sig ökat möjligheterna att nå målen. Det framhölls ändå som positivt att engagemanget för kulturfrågor ökat och att kulturen kommit upp på den politiska agendan. De regionala kulturplaner som modellen föreskriver lyftes också fram som en faktor för en ökad diskussion om kulturpolitik. Trots dessa positiva tendenser kunde kulturutskottet inte se att kulturen stärkts av kultursamverkansmodellen.⁵⁷ Som i många sammanhang verkar det alltså vara lättare att få folk att prata om kulturens värde och sociala effekter än att faktiskt investera för att realisera dem.

4.7 Negativa effekter?

Det är nu inte självklart att uppfatta kulturens effekter som odelat positiva. Sammanhållning kan ofta skapas på mer separatistisk och exkluderande väg, genom att det dras gränser kring vilka som hör till. Som tidigare berörts är kulturpolitik i grunden nationell och kulturens bidrag bedöms oftast utifrån

⁵⁶ *Kulturanalys 2019*, Myndigheten för Kulturanalys, s. 34.

⁵⁷ *Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av Kultursamverkansmodellen*, Kulturutskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp, 015/16:RFR4, 2016.

nationens intressen. Vilka som ska omfattas av kulturens bidrag är en politisk prioritering. Det finns en konflikt mellan att se kulturen som brobyggare eller som vattendelare.⁵⁸ Tilltron till kulturens sociala effekter har använts för att legitimera såväl kolonialism och totalitärt förtryck som stöd till fri konst. Talet om kulturens sociala effekter har alltid varit politiserat.⁵⁹ Det behövs därför alltid en analys över vilka grupper i samhället effekterna gynnar eller drabbar.

⁵⁸ Jesper Bengtsson, 2018. *Brobyggare eller vattendelare: En rapport om kulturen och ojämlikheten*, Jämlikhetsutredningen 14, Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.

⁵⁹ Eleonora Belfiore & Oliver Bennett, 2007. "Rethinking the social impacts of the arts", *International Journal of Cultural Policy*, 13:2.

5 Definitioner av kultur

Som kanske blivit tydligt ovan är kultur ett av de mest mångtydiga ord vi har. På ett sätt är det omöjligt att ge en definition som täcker hela dess betydelsefält. Men vi måste ändå försöka ringa in vilka av alla betydelser det är som är relevanta i kulturpolitiska sammanhang. Vilken slags kultur hanterar kulturförvaltningen? I Göteborgs Stad omnämns kulturen ofta i bestämd form singular. Det ger intrycket av något avgränsat och tydligt. Men vad är det?

5.1 Kulturbegreppets fyra facetter

Det går att särskilja fyra huvudbetydelser av ordet kultur. Vi kan då tala om kulturbegreppets ontologiska, antropologiska, estetiska och hermeneutiska fasetter.⁶⁰ I många sammanhang kan det vara av värde att tydliggöra dessa olika fasetter. Ibland uppstår missförstånd på grund av att olika parter i ett samtal använder olika kulturbegrepp.

5.1.1 Ontologisk betydelse

Den äldsta betydelsen av ordet kultur är den ontologiska. Ontologi handlar om *vad som finns* och *det ontologiska kulturbegreppet* skiljer ut det som existerar på grund av mänsklig aktivitet (kultur) från det som existerar utan mänsklig orsak (natur). En sådan uppdelning av världen i två sfärer är fortfarande vanlig. Kultur är då närmast synonymt med samhälle eller civilisation. Här är det latinska ordet *cultura* i betydelsen odling relevant. Kultur är processen och resultatet av människans formande av världen.

5.1.2 Antropologisk betydelse

Ur denna kulturförståelse växte *det antropologiska kulturbegreppet*. Den allmänna mänskliga odlingen kopplades starkare till begreppet civilisation och kultur kom att beteckna lokala skillnader i människans kulturella odling. Kultur kopplades i nationalismen till ras och språk, men det antropologiska kulturbegreppet kan även beskriva sociala grupperingar och livsstilar. Idag kallas detta ofta för etnisk kultur.

⁶⁰ Johan Fornäs, 2012. *Kultur*, Liber.

5.1.3 Estetisk betydelse

Ur bägge dessa kulturbegrepp växte tankar om att konstnärliga aktiviteter var väsentliga för en god mänsklig odling och bildning. Det födde *det estetiska kulturbegreppet*. Förfinad litteratur, konst, musik och teater uppfattades som omistlig för att forma kultiverade människor. Runt detta kulturbegrepp växte kulturinstitutioner, kultursidor, kultursektorn och kulturpolitiken. Sedan den svenska kulturpolitiken fick sin form 1974 har kriterierna för estetisk kvalitet varit ständigt debatterade. Vilka konstarter har estetiska kvaliteter? Hur kan kvalitet och smak förklaras och försvaras? Är det en tillfällighet att god smak varit synonymt med bildade mäns smak och ofta exkluderat kvinnors, arbetarklass och andra etniska kulturers preferenser? Är estetik i antropologisk mening kulturspecifik? Det är viktiga frågor för kulturpolitiken att ta ställning till.

5.1.4 Hermeneutisk betydelse

En väg bort från uppsplattningen i estetisk och antropologisk betydelse av kultur är att snarare intressera sig för människors försök att skapa mening. *Det hermeneutiska kulturbegreppet* definierar kultur som människans menings-
skapande praktiker och gör det möjligt att koppla samman de övriga tre kulturbegreppen. Allt människor behöver och ägnar sig åt för att skapa mening är utifrån detta perspektiv kultur, och tillhör därmed den kulturella ekologin.

5.2 Kulturvärde

Kulturens värde är till exempel inte det samma sak som kulturvärde. ”Begreppet *kulturvärde* spelar en viktig roll i svensk plan- och bygglagstiftning. Att kulturvärden ses som ett allmänt intresse framgår såväl av miljöbalken som av plan- och bygglagen. Av tradition beaktas dock ofta de kulturhistoriska aspekterna initialt i stadsplaneringsprocesser, medan de sociala och estetiska aspekterna som både innehåller frågor om arkitektonisk kvalitet, kulturliv och konst, riskerar att glömmas bort.”⁶¹ Från att främst ha handlat om byggda kulturmiljöer har kulturvärdesbegreppet breddats. Göteborgs kulturplanering definierar utifrån den nationella politiken för gestaltad livsmiljö fem

⁶¹ Plan för kulturplanering 2020 - 2023, Kulturnämnden, Göteborgs stad, kommande.

kulturvärden: kulturmiljö, kulturella mötesplatser, konst, kreativa verksamheter och identitet.⁶²

5.3 Kultursamverkansmodellens sju kulturområden

Den tidigare nämnda samverkansmodellens fördelar kulturstöd till sju utpekade kulturområden:

1. professionell teater-, dans- och musikverksamhet,
2. museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete,
3. biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet,
4. professionell bild- och formverksamhet,
5. regional enskild arkivverksamhet,
6. filmkulturell verksamhet,
7. främjande av hemslöjd.⁶³

Här ser vi ett annat sätt att konkretisera kulturbegreppet och visa på dess bredd. Även om alla dessa områden ingår i den breda kulturekologin har de också kopplingar till ganska olika delar av det demokratiska samhället och dess institutioner. Arkiv, bibliotek och museer (ABM-sektorn) kan beskrivas som minnesinstitutioner kopplade till kulturarvsfältet. Det senaste decenniet har sett en stark utveckling av ny forskning där kulturarv ses mer som en minnes- och urvalsprocess än ett förvaltande och bevarande av minnesmärken och andra kvarlevor.⁶⁴ Samtidigt vetter framförallt konst- och designmuseerna mot den professionella bild- och formverksamheten, och för designmuseernas del även mot främjandet av hemslöjd. Biblioteken hör i samverkansmodellen samman med läsning och litteratur snarare än kulturarv. Det går alltså att avgränsa en mängd olika miljöer inom den större ekologin där den specifika kulturverksamheten kan ha väsentligt olika värden och sociala effekter. Kan det kanske vara så att vi alltför ofta talar förbi varandra så länge diskussionen om kulturens värde och sociala effekter sker kring det vida och vaga begreppet 'kultur'?

⁶² *Plan för kulturplanering 2020–2023*, Kulturnämnden, Göteborgs stad, kommande.

⁶³ SFS (2010:2012).

⁶⁴ Rodney Harrison, 2013. *Heritage: Critical approaches*, London: Routledge.

Slutsatsen är det inte finns en rätt definition av kultur, utan snarare att det är behjälpligt att göra sig medveten om vilken betydelse som är aktuell i ett specifikt sammanhang. Missförstånd beror ofta av att olika parter använder samma ord i olika betydelser.

6 Kulturanalys

Även om kulturpolitiken historiskt sett är byggd kring det estetiska kulturbegreppet är avgränsningen inte så tydlig som det kunde tros. Om vi ska tala om kulturens värde måste vi veta vilken kultur vi menar. Samtidigt är de kulturpolitiska målen så vida att de bara kan utvärderas om alla olika dimensioner av kulturens ekologi tas i beaktande. Den kulturella ekologins resiliens och systemtjänster kan inte utvärderas enligt en analysmodell som bryter ner mål till kvantitativa effektmål och indikatorer för varje enskild verksamhet, och sedan summerar dem för att bedöma måluppfyllelse.

Myndigheten för kulturanalys har detaljerad statistik över kulturvanor, kulturutgifter, kulturarbetares villkor, med mera. Däremot har de utifrån den statistik de analyserar mindre att säga om kulturens värde utanför kulturpolitiken. Kulturanalys definierar kulturpolitik som ”förmedlandet av konst och kultur i syfte att nå så många olika grupper av invånare i så många delar av landet som möjligt för att på så sätt väcka deras intresse att ta del av och själva utöva olika former av konst och kultur”. Hårdraget kan det uttryckas som att syftet med att förmedla kultur är att förmedla kultur.

Den kulturpolitiska måluppfyllelsen är svår att analysera. Den tidigare kulturpolitiken hade en på många sätt tydligare idé om vilken prägling kulturen skulle ge samhället. Enligt 1974 års kulturpolitiska mål skulle kulturen ”motverka kommersialismens negativa verkningar”.⁶⁵ Nu gäller det mer svårfångade målet att samhällets utveckling ska präglas av ”kreativitet och konstnärlig kvalitet”. Målet är mycket högre än bara att kulturen ska nå alla medborgare. För att kunna avgöra om kulturen är dynamisk, utmanande och obunden, och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet präglar samhället behövs tydliga beskrivningar av vad som kännetecknar ett sådant samhälle, och hur det skiljer sig från ett samhälle där kulturen inte spelar denna roll. Hur exakt går det att beskriva vad konstnärlig kvalitet tillför samhället? Är all kreativitet (lika) bra?

Som kulturpolitiken är organiserad idag saknar den direkta kopplingar till andra politikområden. De mål för skapande av samhällsnytta eller värde som uttrycks är vaga. Det kan vara en av förklaringarna till att få utanför kulturpolitikens

⁶⁵ David Karlsson, 2010. *En kulturutredning*, Glänta hardcore 1.

verksamheter verkar vara engagerade i kulturpolitik. Kultursektorn måste för att ändra på det visa sin relevans för andra politikområden. Inte minst i Storbritannien har man försökt ge ekonomiska belägg för denna relevans. Det finns en hel del konkreta belägg att hämta från detta arbete. Men samtidigt måste kultursektorn hålla fast vid den grundläggande och vida betydelsen av kultur som de nationella kulturpolitiska målen uttrycker.

De flesta åtgärder har effekter, som i sin tur kan studeras och analyseras. Ett ekonomiskt perspektiv analyserar ekonomiska effekter, ett estetiskt perspektiv analyserar estetiska effekter, ett samhällsperspektiv analyserar samhällseffekter. Olika aktörer i den kulturella ekologin kan ha såväl olika syften som olika värderingar. Ett resilient ekosystem bygger just på samspelet mellan konkurrerande intressen och har därmed förmåga att hantera såväl parasiter som rovdjur. Snarare måste den skyddas mot begränsningar av mångfalden av intressen och aktörer.

Effekterna av olika aktörers handlingar i ekologin kan inte följas linjärt. De vävs samman på olika platser och nivåer. Varje sådan sammanvävning av intressen och handlingar kan ses som en slags översättning genom vilken medlen för att uppnå målen anpassas till den specifika situationen och den handlandes specifika behov, förutsättningar och förmågor.⁶⁶ För att kunna synliggöra detta behövs, som hävdas genom hela denna rapport, en analytisk vokabulär som också kan inkludera de olika aktörernas lokala expertkunskaper och perspektiv. Många aktörer i den kulturella ekologin agerar utan att förhålla sig till program, etablerade metoder eller verksamhetsplaner. Analysen av deras agerande blir därför missvisande om den är begränsad till att pricka av indikatorer och följa upp program. En dialogbaserad utvärdering måste därför ta vara på lokalkännedom och specifika expertkunskaper för att kunna se de sammanvävda effekterna av enskilda handlingar.⁶⁷

Det ekologiska perspektivet har alltså ingen naturlig mittpunkt. I Sverige, och de flesta andra välfärdsstater, är emellertid den offentliga kulturpolitiken en dominerande aktör inom det kulturella fältet. En stor del av resurserna utgörs av offentliga medel. Offentligt finansierad kultur är resultatet av politiska beslut och därmed alltid en effekt av politisk styrning. Politiken sätter mål, tilldelar

⁶⁶ Barbara Czarniawska, 2015. *En teori om organisering* kap.7, 2:a upplagan, Lund: Studentlitteratur.

⁶⁷ Stefan Johansson, 2019. *Social impact: Praktikrapport*, Kulturförvaltningen, Göteborgs stad.

resurser och efterfrågar effekter, men får enligt principen om armlängds avstånd inte styra över kulturverksamhetens innehåll.

För att kunna föra ett konstruktivt samtal om kulturens sociala betydelse måste vi vara noggranna med de ord som används. Att effekter kan beskrivas är inte samma sak som att förändringen går att mäta och kvantifiera. Samtidigt innebär ett fenomenets omätbarhet inte att det är omöjligt att förstå dess nytta eller värde.

7 Kulturens olika värden

För att beskriva kulturens sociala betydelse är det viktigt att inte bara tala om kulturens sociala effekter utan också om kulturens värde. Enligt Göteborgs Stads kulturprogram är ett av stadens konstpolitiska syften att ”hävda konstens integritet, oberoende och egenvärde”. Det kan förefalla gå emot varje försök att tala om kulturens sociala effekter. För att inte fastna i en diskussion om huruvida konsten har egenvärde eller instrumentellt värde måste vi slå fast att många mänskliga aktiviteter har flera och ibland sinsemellan motstridiga, men ändå samverkande, värden.

Det går att särskilja (minst) såväl intrinsikala, individuella som instrumentella värden hos konst och kultur.⁶⁸ Det kan verka som ett överdåd av komplicerade ord. Men för att förstå hur olika slags värden kan samverka är det nog ofrånkomligt.

7.1 Intrinsikala värden

Intrinsikalt värde kan ungefärligt uttryckas som egenvärde. Ett sätt att avgöra om något tillskrivs egenvärde är genom ett tankeexperiment om ett från början tomt universum: Skulle vi vilja tillföra kultur dit? Om vi svarar ja har vi tillskrivit kultur intrinsikalt värde. Men detta sätt att definiera egenvärdet har fått mycket kritik för att missa människans grundläggande relationella karaktär. Den slags abstrakta och förment objektiva intrinsikala värden är beroende av en alltför statisk syn på världen. Det är alltid människor som värderar företeelser, vilket betyder att det är omöjligt att se några inneboende värden som är oberoende av vad som värderas av samhället, människorna och politiken, av den livsvärld som vår diskussion är bunden till.⁶⁹ Inom kulturpolitiken framförs sällan någon definition av vad som avses med kulturens egenvärde.

När det hävdas att konsten har ett egenvärde menas att den har såväl intrinsikala som individuella värden som inte går att översätta till andra värden. Det betyder i sin tur att konstutövandet inte behöver ha något mål annat än sig självt för att ha ett värde. Varje försök att mäta kulturens värde är en instrumentalisering och

⁶⁸ Jerry C Y Liu, 2016. "The Ecology of culture and values: Implications for cultural policy and governance" *encateScholar*, 6, <http://blogs.encatc.org/encatcscholar/?p=1592>

⁶⁹ Michael J. Zimmerman, & Ben Bradley, 2019. "Intrinsic vs. Extrinsic Value", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2019 Edition), Edward N. Zalta (red.), <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/value-intrinsic-extrinsic/>>.

försök att upprätta kalkyler om sådant som relationer, kärlek, medmänsklighet och omtanke. Konstnärer bör istället få skapa konst på konstens egna villkor. Det ger samhället bra och relevant konst.

Det är en utmaning hur detta kan kombineras med att vara tillgänglig för alla. Men människor kan också vara beredda att finansiera något som man själv inte tar del av, så länge det inte upplevs som dåligt eller som propaganda för särintressen. För att kulturutbudet inte ska uppfattas som styrt av politiska hänsyn har principen om armlängds avstånd utvecklats. Det är också viktigt att det finns någon slags offentlig kultur för alla, utan att alla för den skull behöver vilja ta del av allt.

Ett besläktat argument för konstens egenvärde tar fasta på att de allra första spåren av mänsklig verksamhet visar att människor smyckat sina ting och bostäder, dansat, sjungit och skapat berättelser. Människan är en i grunden kulturell varelse. Kulturuttryck är självklara delar av mänskligt liv.⁷⁰ Kultur är en slags allvarlig lek. Alla både behöver och har rätt att leka, experimentera och utmanas. Lika lite som det går att mäta värdet av att älska går det att mäta värdet av att skapa och att möta andras skapande.

Försvaret av konstens integritet och oberoende utgår ofta från att dess positiva sociala effekter blir störst om den inte används som ett instrument för att skapa dessa effekter. När konsten används av makten för sociala eller politiska syften riskerar den att bli entydig och propagandistisk. Konstnärer själva drivs däremot ofta av såväl estetiska som politiska motiv.⁷¹

7.2 Individuella värden

Individuella värden är värden som erkänns eller uttalas av en enskild individ. Många uttrycker att konst och kultur ger deras liv värde. Det går inte att argumentera kring om den musik, konst eller kultur som individen i fråga finner värdefull är objektivt värdefull. Även det som i andras ögon kan vara outvecklat, taffligt eller dumt kan vara livsviktigt och fantastiskt för en enskild. Allt som någon enskild person finner värdefullt har individuellt värde. Vi kan be dem beskriva dessa, eller rent av mäta vilken tillfredställelse och

⁷⁰ Adam Rutherford, 2018. *The Book of Humans: The Story of How We Became Us*, Weidenfeld & Nicolson.

⁷¹ Igor Golomstock, 2011. *Totalitarian art*, Harry N. Abrams Press. Maria Alina Asavei, 2018. *Aesthetics, Disinterestedness, and Effectiveness in Political Art*, Lexington Books.

välbefinnande de får ut av sin kulturverksamhet. Men vi kan inte argumentera mot värdet av det de gillar utifrån en annan värdekategori.

7.3 Instrumentella värden

Att söka instrumentella värden innebär helt enkelt att använda kultur för att uppnå något annat, som till exempel hälsa, ekonomisk vinning eller prestige. Inte heller här är andra värden av kulturen egentligen intressanta. Nås de mål som satts upp har kulturen visat sitt värde.

Kultur har alltså olika värde för olika människor, och för människor i sina olika roller som till exempel fastighetsägare, medborgare, förälder, patient, kulturvarelse. Vissa av dessa värden kan mätas och rent av prissättas. Andra kan bara beskrivas. Kanske kan distinktionen mellan olika slags värde hjälpa oss att tala om effekterna av politiska beslut. Vad har förändrats av att vi tilldelar resurser, ger utrymme, hindrar?

Att betrakta kulturen som en ekologi kräver att vi kan tala om värden, estetik, ideal, minnen och känslor som ett komplement till frågor om intressen, ekonomiska värden, marknad och planeringsprocesser.⁷² Kultur är inte bara en samling verksamheter, det är en aspekt av livet. Det är ett perspektiv och ett språk.

7.4 Institutionella värden

Kulturens instrumentella roll som demokratisk arena, som gemenskap och källa till eftertanke kan också beskrivas som ett institutionellt värde. Institutioner kan definieras som former och normer som strukturerar mänskligt handlande och skapar gemensamma beteendemönster. Även de organisationer som förvaltar dessa gemensamma former och normer kallas institutioner. Samhällsutvecklingen har bestått av en tilltagande institutionalisering av till exempel pengaekonomi, formella utbildningssystem, nationalstater, politiska partier, parlamentariskt styre med olika departement som till exempel kulturdepartement.⁷³

⁷² Jerry C Y Liu, 2016. "The Ecology of culture and values: Implications for cultural policy and governance" *encateScholar*, 6, <http://blogs.encatc.org/encatcscholar/?p=1592>

⁷³ Peter L. Berger & Thomas Luckmann, 1966. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Anchor Books.

Kulturen skapar, speglar och utmanar samhällets gemensamma beteendemönster bland annat genom organiserade institutioner som kulturhus, teatrar, museer, konserthus och bibliotek. Kulturens institutionella värden är att ge former och platser för gemenskap och samtal om samhället och livet.

8 Politisk styrning

8.1 Principen om armlängds avstånd

Principen om armlängds avstånd har kallats för en 'kulturpolitikens grundlag'. När den offentliga kulturpolitiken institutionaliserades som eget politikområde efter andra världskriget var principen om armlängds avstånd en framträdande försvarsprincip för konstens autonomi. Grundidén är att kulturstöd bör fördelas av sakkunniga som står opåverkade av den politiska ordning som beslutar om stödets generella inriktningar och storlekar, och oberoende i relation till de konstnärer som mottar stödet. Även om principen har sitt ursprung i statligt konststöd, och också har sin tydligaste hemhörighet i konstpolitiken, kan den också stå som beteckning för en allmän maktdelningsprincip. Politiken ska inte lägga sig i kulturens innehåll. I museilagen (2017:563, §5) uttrycks att ”museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.”

I en klassisk typologi från 1980-talet görs en skillnad mellan fyra olika sätt som stater förhåller sig till principen om armlängds avstånd: 1) hjälparstaten 2) mecenatstaten 3) arkitektstaten och 4) ingenjörstaten. Den form som starkast uttrycker principen om armlängds avstånd är mecenatstaten som enligt brittisk modell har ett opolitiskt kulturråd som utifrån konstnärliga kriterier fördelar de kulturanslag politiken har beslutat om. I arkitektstaten har kulturdepartementets byråkrater en mer aktiv roll i att styra och dela ut kulturstöd. I USA råder den privatkapitalistiska hjälparmodellen och i östblockets kommunistländer återfanns den statskontrollerade ingenjörmodellen.⁷⁴

Det är svårt att tala om *en* princip om armlängds avstånd, då idealet uttolkas ganska olika i olika länder och sammanhang. I de flesta länder finns, som i Sverige, både politiska kulturdepartement och kulturnämnder *och* mer fristående kulturråd med professionsbaserade arbets- och referensgrupper. Den nordiska kulturpolitiska modellen brukar betecknas korporativistisk, vilket betyder att många olika intresseorganisationer deltar i offentliga beslutsprocesser. I en sådan modell finns en risk att gränserna mellan intresseorganisationer och offentliga institutioner blir otydliga och vaga.

⁷⁴ H.H Chartrand & C. McCaughey, 1989. "The Arm's Length Principle and the Arts: An International Perspective – Past, Present and Future" i M. C. Cummings & J.M. D. Schuster (red.) *Who's to Pay for the Arts? The International Search for Models of Arts Support*, ACA Books.

Konstens autonomi, oavsett principen om armlängds avstånd, är i praktiken alltid relativ och föremål för (politisk) diskussion.⁷⁵ I detta sammanhang är det ytterligare ett belägg för att det inte är möjligt att renodla kulturens olika värden, eller att undvika samverkan och målkonflikter dem emellan.

8.2 Tillitsbaserad styrning

När pendeln verkar svänga mot tillitsbaserad styrning behöver den kommande förvaltningen förbereda sig för att kunna bidra till kollegial och dialogbaserad kontroll och utvärdering. Ett huvudsyfte med 'tillitsreformen' är "att balansera behovet av kontroll med förtroende för medarbetarnas verksamhetsnära kunskap och erfarenhet".⁷⁶ Ambitionen är också att styrningen ska bli mer samordnad mellan olika politikområden samt att den ska vara långsiktig och kunskapsbaserad.⁷⁷ Tillitsreformens betoning av verksamhetsnära professionalitet ligger väl i linje med principen om armlängds avstånd. Kulturens värde och sociala effekter blir ofta synliga långt från de egna verksamheterna, vilket skulle kunna vara lättare att få gehör för inom en tillitsbaserad styrningsmodell. Samtidigt kan en alltför verksamhetsnära styrning ha svårt att se hela ekologin.

8.3 Relevans

Den offentligt finansierade kulturadministrationen måste visa sig såväl legitim som relevant. Legitimiteten är förknippad med transparens, tydlighet och rättssäkerhet och kan till stor del säkras genom rutiner och uppföljningar. Relevansen ligger mer direkt i mottagarnas hand, hos medborgarna. För att veta om kulturförvaltningen är relevant eller inte måste medborgarna och andra berörda aktörer konsulteras. Relevans förutsätter delaktighet och förankringsarbete. Men det är ämnet för en annan rapport.⁷⁸

⁷⁵ Per Mangset, 2013. *En armlängdes avstånd eller statens forlengede arm? Om armlängdesprinsippet i norsk og internasjonal kulturpolitikk*, TF-rapport 314, Telemarkforskning.

⁷⁶ SOU 2019:43, s. 27.

⁷⁷ SOU 2019:6 *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*.

⁷⁸ Av Sofia Lindström Sol, Flexitforskare vid Borås högskola och Göteborg Stads kulturförvaltning.

Kulturförvaltningen

Norra Hamngatan 8, 411 14 Göteborg

Telefon, växel: 031-365 00 00

E-post: kultur@kultur.goteborg.se